

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-35-11

УДК 332.13:331.522.4(477.53)

Пряхіна К.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5747-9492>
E-mail: katerinapryakhina@gmail.com

Білик М.Ю.

асистент кафедри бізнес адміністрування, маркетингу і туризму
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
E-mail: marina.bilick@gmail.com

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ПОЛТАВСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті здійснено дослідження поняття «людський капітал» та умовно розділено дану дефініцію на дві групи. До першої групи входять визначення, які відображають сутність людського капіталу у вузькому сенсі як сукупність знань, друга група визначень характеризує більш загальний підхід до поняття людського капіталу. Проаналізовано основні показники розвитку малого підприємництва в Полтавському регіоні та визначено взаємозв'язок розвитку малих підприємств регіонів та людського капіталу. З'ясовано, що сучасні науковці не визначають значення підприємницької компетенції як складника людського капіталу. Запропоновано структуру підприємницької компетентності. Розроблено заходи та пропозиції щодо поліпшення якості людського капіталу з урахуванням формування підприємницької компетентності.

Ключові слова: людський капітал, малі підприємства, підприємницька компетенція, структура підприємницької компетентності.

Пряхина Е.А., Билик М.Ю. ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ПОЛТАВСКОГО РЕГИОНА

В статье проведено исследование понятия «человеческий капитал» и условно разделена данная дефиниция на две группы. В первую группу входят определения, которые отражают сущность человеческого капитала в узком смысле как совокупность знаний, вторая группа определений характеризует более общий подход к понятию человеческого капитала. Проанализированы основные показатели развития малого предпринимательства в Полтавском регионе и определена взаимосвязь развития малых предприятий регионов и человеческого капитала. Выяснено, что современные ученые не определяют значение предпринимательской компетенции как составляющей человеческого капитала. Предложена структура предпринимательской компетентности. Разработаны мероприятия и предложения по улучшению качества человеческого капитала с учетом формирования предпринимательской компетентности.

Ключевые слова: человеческий капитал, малые предприятия, предпринимательская компетенция, структура предпринимательской компетентности.

Pryakhina Kateryna, Bilyk Maryna. HUMAN CAPITAL AS THE BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE SMALL ENTREPRENEURSHIP IN THE POLTAVA REGION

Human capital is considered to be one of the main factors driving economic and social transformation. Businesses define their human capital as a competitive advantage, taking into account the totality of its knowledge, competences and abilities. The rational use of human capital contributes to the development of small business, which in turn contributes to the employment of the employment population and is the main indicator of the realization of human capital opportunities. The article uses a wide range of theoretical and empirical methods of scientific knowledge: theoretical generalization – in refining the conceptual apparatus “human capital”; scientific abstraction – in determining the categorical apparatus of “entrepreneurial competence”; statistical methods of comparative analysis – in determining the main indicators of small business development in Poltava region; graphic image – in visualizing the results of the study. The concept of “human capital” was a study and conditionally divided this definition into two groups. The first group includes definitions that reflect the essence of human capital in a narrow sense as a body of knowledge, the second group of definitions characterizes a more general approach to the concept of human capital. The main indicators of small business development in the Poltava region are analyzed and the correlation between the development of small businesses in the regions and human capital is determined. It is found that modern scholars do not define the value of entrepreneurial competence as a component of human capital. The structure of entrepreneurial competence, which includes components: organizational-managerial, pilot-project, investor, communicative, personal, which need to be developed in the course of study at higher educational establishments for successful business activity is proposed. Activities and proposals for improving the quality of human capital, taking into account the formation of entrepreneurial competence were developed.

Keywords: human capital, small businesses, entrepreneurial competence, structure of entrepreneurial competence.

Постановка проблеми. Людський капітал уважають одним із головних чинників, який є рушійною силою в економічних та соціальних перетвореннях. Саме тому у світовій економіці поняття економічного розвитку найчастіше асоціюється з поняттям людського розвитку, тобто його потенціалом і капіталом, які спрямовані на підвищення суспільного

відтворення. Підприємства розглядають людський капітал як конкурентну перевагу з урахуванням сукупності його знань, компетентності та здібностей. Рациональне використання людського капіталу сприяє розвитку малого бізнесу, який, своєю чергою, сприяє забезпеченню зайнятості населення й є основним показником реалізації можливостей людського

капіталу. Саме тому виникає потреба у дослідженні взаємозв'язку розвитку малих підприємств регіонів та людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняттю людського капіталу як специфічного ресурсу у вигляді спеціальних знань, навичок та вмінь присвячено праці закордонних та вітчизняних учених: Г. Беккера, Н. Волгіна, О. Грішної, Н. Головай, О. Головіної, Н. Голікової, Р. Дорнбуша, Г. Євтушенко, Ю. Корчагіна, В. Куденко, Н. Муромець, К. Шмалензі та С. Фішер. Поняття «підприємницька компетенція» у своїх дослідженнях розглядають Ю. Білова, Ю. Гавриленко, А. Дудко, Д. Мещерякова, О. Проценко. Проте одним із малодосліджених питань є наявність підприємницьких компетенцій як складової частини людського капіталу в процесі розвитку малого підприємництва.

Мета дослідження. Метою статті є дослідження розвитку людського капіталу в регіоні та його вплив на формування і розвиток малого підприємництва, а також формування підприємницької компетентності як складової частини людського капіталу.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Нині розвиток малого підприємництва є найпоширенішою формою підприємницької діяльності для більшості громадян. Поява значної кількості фірм призведе до появи нових робочих місць і підтримання добробуту населення, сприяє подоланню безробіття та створенню економічної конкуренції на ринку.

Особливістю малого підприємництва є чутливість і вразливість до політичних та регуляторних умов, але водночас притаманні гнучкість, більша придатність до інновацій і швидкість адаптації до змін. Отже, малому підприємству притаманний регіональний аспект, тобто є стратегічним ресурсом розвитку території. Тому необхідно досліджувати ключові чинники формування і розвитку малого бізнесу в окремому регіоні, у даному дослідженні – у Полтавській області (табл. 1).

У результаті аналізу табл. 1 можна стверджувати, що малі підприємства забезпечують зайнятість населення в межах 22–23% з усієї сукупності під-

приємств різних розмірів. Щодо аналізу кількості малих підприємств і зайнятих у малому підприємстві, то прослідковується між ними пряма пропорційний зв'язок. Тобто зміна чисельності діючих підприємств малого підприємництва за аналізований період вплинула на рівень зайнятості населення. Найбільша кількість малих підприємств створена у сфері сільського, лісового та рибного господарства (2 173 од.) та у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів (2 055 од.). Тобто можна стверджувати, що мале підприємство задовольняє суттєву частину попиту на товари та послуги масового споживання, а у сільській місцевості воно практично не має альтернативи й є одним з основних джерел доходів мешканців аграрних регіонів.

Сальдо фінансового результату за період 2014–2016 рр. є негативним, що зумовлено значним фіскальним навантаженням на малий бізнес, надмірними цінами на енергоносії, сировину та матеріали; браком власних обігових коштів; обмеженням доступом до кредитних ресурсів та інвестицій [12, с. 24]. Розглянувши показники зайнятості та безробіття в Полтавському регіоні, прослідковується тенденція до зростання чисельності безробітних громадян. Це частково зумовлено тим, що великі та середні підприємства, впроваджуючи певні автоматизаційні та інформаційні процеси, сприяють вивільненню свого кадрового потенціалу, при цьому використовуючи мінімальну кількість персоналу з високими професійними якостями.

Також негативною є тенденція щодо скорочення числа випущених фахівців ЗВО I–IV рівнів акредитації на 27,3% у 2017 р. порівняно з 2013 р. Це свідчить, про недостатнє приділення уваги підвищенню якості освіти молоді, формуванню в них підприємницької компетентності, адже розвиток людського капіталу в області сприяє формуванню і розвитку малого підприємництва. Висококваліфікований фахівець, що володіє високим рівнем розвитку людського капіталу, безпосередньо впливає на ефективну діяльність підприємств малого бізнесу, випуск конкурентоспроможної продукції, перехід від сировинної до нової інноваційної економіки.

Таблиця 1

Основні показники розвитку малого підприємництва у Полтавській області

Показник	Досліджуваний період, рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість малих підприємств, од.	9108	9519	9415	9591	8429
у % до загального показника підприємств усіх розмірів	93,2	94,0	94,2	94,6	93,8
Кількість зайнятих працівників малих підприємств, осіб	56719	54692	52064	49173	49757
у % до загального показника підприємств усіх розмірів	23,6	23,4	23,0	23,2	22,6
Обсяг реалізованої продукції малих підприємств, тис грн	16857304,4	16355397,1	18072743,9	26355051,0	33029984,9
у % до загального показника підприємств усіх розмірів	14,2	14,7	13,7	14,4	15,7
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування малих підприємств, тис грн	296688,2	-158508,2	-1777279,4	-295280,6	1148002,7
Зайняте населення працездатного віку по області, тис осіб	602,6	604,8	582,8	568,5	555,8
Безробітне населення працездатного віку по області (за методологією МОП), тис осіб	61,2	57,7	77,9	80,6	82,6
Випущено фахівців із ЗВО I–IV рівнів акредитації в області, тис осіб	15,4	14,4	14,3	13,9	11,2

Джерело: складено на основі [11]

Нині серед дослідників та науковців не існує єдності думок щодо визначення сутності поняття «людський капітал». У табл. 2 наведено основні дефініції людського капіталу.

Таким чином, здійснивши аналіз поняття «людський капітал», можна умовно розділити дану дефініцію на дві групи. До першої групи входять визначення, які відображають сутність людського капіталу у вузькому сенсі як сукупність знань, умінь, навичок, здібностей і кваліфікацій, які людина набуває у процесі отримання загальної, середньої та вищої освіти, професійної підготовки та практичного досвіду. Тому можна припустити, що до найважливішого виду інвестицій у людський капітал належить освіта, оскільки інвестиції у людський капітал можуть забезпечити більш високі прибутки протягом усього життя індивіда. Друга група визначень характеризує більш загальний підхід до поняття людського капіталу. Його прихильники виділяють серед характеристик людського капіталу не тільки наявні у людини знання, навички та здібності, а й мотивацію, цінності та енергію, які сприяють зростанню продуктивності праці і приносять дохід.

У розрізі дослідження впливу людського капіталу на розвиток малого підприємництва одним із важливих аспектів є наявність підприємницьких здібностей. Проведене дослідження поняття людського капіталу виявило, що дослідники та науковці приділяють недостатньо уваги даному аспекту. Лише

незначна частина науковців включила у свою дефініцію такі поняття, як «вміння управляти, організовувати, створювати та вести успішний бізнес» (Я. Ларіна [16, с. 22]), «підприємницька здатність і підприємницький клімат» (Ю. Корчагін [14, с. 35]), «уміння брати на себе відповідальність, організаторські здібності» (Р. Дорнбуш, К. Шмалензі, С. Фішер [23, с. 56]). І. Скоблякова [22, с. 78], Г. Рожков [20, с. 46] у структурі людського капіталу виділяють капітал здоров'я, культурно-моральний, трудовий, інтелектуальний і організаційно-підприємницький капітали. Тобто актуальним постає питання формування такого важливого складника людського капіталу, як підприємницька компетентність.

Упровадження багаторівневої структури вищої освіти в Україні відбувається на основі компетентнісного підходу, який виступає як пріоритетна стратегія розвитку освітньої сфери й як методологічна база оновлення змісту освіти. Але головним стимулом для розвитку компетентнісного підходу в освіті стали вимоги підприємництва та бізнесу. Нині немає чіткого розуміння вимог, яким повинен відповідати підприємець, а також особистість, яка включена до підприємницької діяльності. Також важливо знати, якими принципами користується підприємець, мотивуючи потенційного споживача вступити в підприємницькі відносини [21, с. 147].

Аналіз наукових досліджень у сфері підприємництва дає можливість охарактеризувати сутність під-

Таблиця 2

Сутність дефініції «людський капітал»

О. Грішнова	Економічна категорія, яка характеризує сукупність сформованих і розвинутих унаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивації індивідів, що перебувають у їхній власності, використовуються в економічній діяльності, сприяють підвищенню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власного та національного доходу [10, с. 13]
Ю. Корчагін	Інтенсивний продуктивний і соціальний чинник, на який не поширюється закон спадаючої віддачі й який здатний накопичуватися за рахунок інвестицій в інтелектуальну власність, інформаційну оснащеність праці та життєдіяльності, виховання, навчання, знання, інноваційний і інституціональний потенціали, економічну свободу, підприємницьку здатність та підприємницький клімат, науку, культуру й мистецтво, безпеку та здоров'я населення [14, с. 35]
Г. Беккер	Сукупність природних здібностей та набутих знань, навичок та мотивацій, ефективне використання яких сприяє збільшенню доходу та інших благ [1, с. 17]
Р. Дорнбуш, К. Шмалензі, С. Фішер	Включали в поняття «людський капітал» не тільки знання та вміння людей, здібності до праці, а й фізичні, психологічні, світоглядні, культурні атрибути людини: фізичну силу, зовнішню привабливість, комунікабельність, уміння ухвалювати рішення, брати на себе відповідальність, організаторські здібності, тобто підприємницькі здібності, стверджуючи, що наявність освіти є тільки передумовою, а не гарантією життєвого успіху [23, с. 56]
Я. Ларіна	Об'єктом людського капіталу є процеси відновлення, збереження, розвитку, вдосконалення працездатності, фізичного розвитку, мовної і культурної компетенції, трудових та інтелектуальних навичок, знань і освіти, вміння управляти, організовувати, створювати та вести успішний бізнес, які втілюються в людині і невіддільні від неї [16, с. 22]
В. Куценко, Г. Євтушенко	Розглядають людський капітал як «сукупність знань, здібностей і кваліфікацій, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати та прибутку підприємств» [15, с. 137]
Н. Головай	Людський капітал визначається як специфічний ресурс у вигляді спеціальних знань, навичок та вмінь із метою отримання доходу або створення певних інноваційних процесів для подальшого виробництва якісно нових товарів, послуг та створення інших ноу-хау [7, с. 96]
О. Головінов	Людський капітал – це сформований і накопичений у процесі економічних та інноваційних інвестицій у людину запас здібностей, здоров'я, знань, кваліфікації, навичок, умінь, досвіду, мотивацій, мобільності, результатом продуктивного використання якого є зростання доходу його власника й власника речовинного капіталу, у межах якого він реалізується [8, с. 32]
Н. Голикова	Уважає людський капітал вартістю запасів здібностей, знань, досвіду, які використовуються у господарському процесі й капіталізовані на основі найму, які приносять додаткову вартість [6, с. 11]
Н. Муромець	Це сформований або розвинений унаслідок інвестицій та накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, здібностей, досвіду, мотивації, які цілеспрямовано використовуються в тій чи іншій галузі суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на ріст доходів (заробітків) його володаря [17, с. 21]
Н. Волгін	Людський капітал є сформованим у результаті інвестицій запасом знань, умінь, навичок і мотивацій, що відображає сукупність фізичних, інтелектуальних та психологічних якостей і здібностей особистості [4, с. 65]
Л. Головка	Міра втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації, професійного досвіду, стану здоров'я, якості харчування та їх здатність приносити дохід [9, с. 55]

приємницької компетентності та розкрити умови її формування. Із погляду практичної психології підприємницька компетентність – це особистісна якість, здібність, модель поведінки, необхідна для успішного вирішення певних бізнес-завдань та досягнення високих результатів у підприємницькій діяльності [2, с. 17]. У Європейській довідниковій системі підприємницька компетентність трактується як здатність особистості втілювати ідеї у сферу економічного життя, як інтегрована якість, що базується на креативності, творчості, інноваційності, здатності до ризику, а також спроможності планувати та організувати підприємницьку діяльність [24]. На думку української дослідниці Ю. Білової, підприємницька компетентність – це інтегральна якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових економічних ідей і дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному професійному та соціальному житті. Підприємницька компетентність має у своїй структурі такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий [2, с. 16]. На думку Д. Мещерякова, підприємницька компетентність – це інтегративна здатність до самостійної, ініціативної, творчої, інноваційної діяльності суб'єктів управління, що здійснюється в ризикових умовах і спрямована на одержання прибутку. У структуру підприємницької компетентності керівника малого бізнесу входить інноваційна компетентність, яку можна визначити як здатність до «сприйняття нової інформації, до адекватної оцінки і перетворення нового явища й готовності до продуктивної інноваційної діяльності», а також готовність до ризику, високі адаптивні та креативні здібності [18, с. 88].

Аналізуючи праці вчених щодо формування підприємницької компетентності, О. Проценко зазначає, що це складний, суперечливий, рівневий процес, який передбачає опанування особистістю підприємницьких знань та становлення підприємницької поведінки та свідомості [19, с. 299]. Ю. Гавриленко та А. Дудко вважають, що підприємницька компетентність характеризується сукупністю особистісних якостей і властивостей, що визначають здатність до ефективного виконання підприємницької діяльності [5, с. 77]. Отже, підприємницька компетентність повинна визначатися як складова частина професійної компетентності, що забезпечує спрямованість діяльності людини на досягнення комерційного результату в реалізації технічних, соціальних та інших проєктів.

Якщо говорити про структуру підприємницької компетентності, то до її складу входять кілька компонентів, а саме організаційно-управлінський, дослідно-проєктний, інвесторський, комунікативний, особистісний, які необхідно розвивати в процесі навчання у вищих навчальних закладах для успішного здійснення підприємницької діяльності (рис. 1).

На основі проведеного дослідження було розроблено такі заходи та пропозиції щодо поліпшення якості людського капіталу з урахуванням формування підприємницької компетентності та її впливу на розвиток малого підприємництва Полтавського регіону:

1. Із боку вищих навчальних закладів: розроблення робочих програм навчальних дисциплін, орієнтованих на формування підприємницької компетентності, цінностей підприємницької діяльності; підтримка підприємницької діяльності за допомогою створення спеціалізованих інфраструктурних еле-

Рис. 1. Структура підприємницької компетентності

ментів – бізнес-інкубаторів; проведення наукових досліджень у галузі підприємництва, забезпечення доступності науково-технічних розробок для малих підприємств; створення і розвиток комунікаційного підприємницького середовища: формування спільнот підприємців, проведення форумів, конференцій, семінарів-тренінгів з успішними підприємцями області; моніторинг соціально-психологічних намірів студентів щодо організації підприємницької діяльності для формування нових дослідницьких моделей і програм навчання підприємству.

2. Із боку органів державної влади всіх рівнів: сприяння розвитку комерційної і професійної інфраструктури: облікових і юридичних служб, організацій, які надають підтримку малому бізнесу; доступність фінансових ресурсів, надання грантів і субсидій малому підприємству; зменшення фіскального навантаження – кількості податків і зборів, спрощення їх адміністрування, податкового обліку і звітності; розширення можливостей суб'єктів малого підприємства для оперативного захисту своїх прав і законних інтересів; сприяння протидії корупції – посилення відповідальності за корупцію, створення ефективних механізмів притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення.

Висновки. Отже, процеси, що відбуваються у сфері малого підприємства Полтавської області, свідчать про те, що за наявності значного потенціалу цей сектор далекий від рівня, характерного для країни з розвинутою ринковою економікою. Це негативно позначається на розвитку людського капіталу регіону. У даному дослідженні здійснено спробу показати, що підприємницьку компетентність потрібно розглядати не тільки як актуальну проблему системи освіти, а й передусім як стратегічне питання розвитку регіонального бізнес-середовища. Перспективою подальших досліджень є проведення порівняльного аналізу формування підприємницької компетентності в навчальних закладах України та Європи з подальшим вивченням впливу на формування малого підприємства, визначення критеріїв оцінки підприємницької компетентності студентів ЗВО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беккер Г. Человеческое поведение: Экономический поход / под ред. Р.И. Капелюшников. Москва : ГУ ВШЭ, 2003. 671 с.
2. Білова Ю.А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2013. Вип. 7. С. 15–17.
3. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання. *Економіка України*. 2003. № 7(500). С. 48–53.
4. Волгин Н.А. Экономика труда : учебное пособие / под ред. Н.А. Волгина, Ю.Г. Одегова. Москва : Экзамен. 2006. 167 с.
5. Гавриленко Ю.М., Дудко А.В. Поняття «підприємницька компетентність»: педагогічний контекст і регіональний аспект». *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2017. № 54–1. С. 74–82.
6. Голикова Н.В. Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 ; Інститут економічного прогнозування, 2004. 28 с.
7. Головай Н.Б. Людський капітал в обліково-аналітичній системі підприємства. *Концепція розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту в умовах міжнародної інтеграції* : тези доповідей конф., м. Київ, 20–22 квітня 2005 р. Київ, 2005. С. 96–98.
8. Головінов О.М. Людський капітал у системі виробничих відносин : монографія. Донецьк : ДонДУЕТ, 2004. 161 с.
9. Голово Л.С. Людський капітал як ресурс економічного розвитку. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1. С. 122–127.
10. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. Київ, 2001. 254 с.
11. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.08.2019).
12. Дорожня карта розвитку підприємництва в Україні: 2015–2017 роки. Київ : Центр громадської експертизи, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2014. 20 с.
13. Корогодін І.Т. Экономическая теория труда : учебное пособие. Москва : Экономика, 2015. 239 с.
14. Корчагин Ю. Человеческий капитал – интенсивный социально-экономический фактор развития личности, экономики, общества и государственности. Москва, 2011.
15. Куценко В.І., Євтушенко Г.І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення. *Зайнятість та ринок праці*. 1999. № 10. С. 136–145.
16. Ларіна Я.С. Развитие людского капитала в условиях глобализации : монография. Київ : Академія, 2012. 248 с.
17. Лукьяненко Н.Д., Муромец Н.Е. Инвестиционная поддержка качества персонала предприятия. Донецк : Лебедь, 2003. 178 с.
18. Мещеряков Д.А. Компетентность субъектов предпринимательской деятельности : дис. ... док. экон. наук. : 08.00.01. Воронеж, 1999. 259 с.
19. Проценко О. Підприємницькі уміння як складник життєвої компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і заочноосвітній школах*. 2013. Вип. 30(83). С. 298–301.
20. Рожков Г.В. Генезис инновационной экономики в России. Москва : Макс Пресс, 2009. 888 с.
21. Серебренникова Е.А. Проблема формирования понятия «предпринимательская компетенция». *Педагогіка і психологія*. 2015. Вип. 12(5). С. 144–151.
22. Скоблякова И.В. Воспроизводство индивидуального и общественного человеческого капитала в постиндустриальной экономике : автореф. ... дис. д-ра экон. наук : 08.00.01. Орел, 2008.
23. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика / пер. с англ. со 2-го изд. Москва : Дело, 1998. 864 с.
24. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). URL: <http://www.deseco.admin.ch/> (дата звернення: 19.08.2019).

REFERENCES:

1. Bekker G. (2003). Chelovecheskoe povedeniye: Ekonomicheskyi pokhod [Human Behavior: An Economic Campaign]. Moscow : GUVSHE. [in Russian]
2. Bilova Yu.A. (2013). Poniattia ta struktura pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu [The concept and structure of entrepreneurial competence of future specialists of economic profile]. *Updating the content, forms and methods of education and training in educational institutions*, 7, 15–17. [in Ukrainian]
3. Borodina O. (2003). Liudskiy kapital yak osnovne dzherelo ekonomichnoho zrostannia [Human capital as the main source of economic growth]. *Ukraine economy*, 7(500), 48–53. [in Ukrainian]
4. Volgin N. (2006). Ekonomika truda: Uchebnoye posobyie [Labor Economics: Study Guide]. Moscow. [in Russian]
5. Gavrilenko Y.M., Dudko A.V. (2017). Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity [The concept of “entrepreneurial competence”: pedagogical context and regional aspect]. *Problems of modern pedagogical education*, 54–1, 74–82. [in Ukrainian]
6. Golikova N.V. (2004). Liudskiy kapital yak faktor zrostannia ta rozvytku ekonomiky [Human capital as a factor of economic growth and development]. (PhD Thesis), Kyiv : Institute for Economic Forecasting. [in Ukrainian]
7. Golovai N.B. (2005). Liudskiy kapital v oblikovo-analitychnii systemi pidpriemstva [Human capital in the accounting and analytical system of the enterprise]. *Proceedings of the conference: Concept of development of accounting, analysis and audit in the conditions of international integration* (Kyiv, Ukraine, April 20–22), Kyiv. [in Ukrainian]
8. Golovinov O.M. (2004). Liudskiy kapital u systemi vyrobnychykh vidnosyn : monohrafiia [Human capital in the system of industrial relations : a monograph]. Donetsk : Don DUET. [in Ukrainian]
9. Golovko O.S. (2014). Liudskiy kapital yak resurs ekonomichnoho rozvytku [Human capital as a resource for economic development]. *Economic Nobel Bulletin*, 1, 122–127. [in Ukrainian]
10. Grishnova O.A. (2001). Liudskiy kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoi pidhotovky [Human capital: formation in the education and training system]. Kyiv. [in Ukrainian]

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 19 August 2019). [in Ukrainian]
12. Dorozhnia karta rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini: 2015–2017 roky. [Road map for public relations in Ukraine: 2015–2017]. Kyiv : Tsentri hromadskoi ekspertyzy, Tsentri mizhnarodnoho pryvatnoho pidpriemnytstva. [in Ukrainian]
13. Korogydyn I.T. (2015). Ekonomycheskaia teoriia truda : uchebnoe posobie [Economic theory of labor : a training manual]. Moscow. [in Russian]
14. 14 Korchagyn Yu. (2011). Chelovecheskyi kapytal – yntensyvnyi sotsyalno-ekonomycheskyi faktor razvytyia lychnosti, ekonomyky, obshchestva y hosudarstvennosti [Human capital is an intensive socio-economic factor in the development of the individual, economy, society and statehood]. [in Russian]
15. Kutsenko V.I., Yevtushenko G.I. (1999). Liudskiy kapital yak faktor sotsialnoho zakhystu naselennia: problemy zmitsnennia [Human capital as a factor of social protection of the population: problems of strengthening]. *Employment and the labor market: scientific collection*, 10, 136–145. [in Ukrainian]
16. Laryna Ya.S. (2012). Rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia [Human capital development in the context of globalization : a monograph]. Kyiv: Academy publishing house. [in Ukrainian]
17. Lukyanchenko N.D., Muromets N.E. (2003). Ynvestytsionnaia podderzhka kachestva personala predpriiatyia [Investment support for the quality of enterprise personnel]. Donetsk: Lebed LLC. [in Russian]
18. Meshcheryakov D.A. (1999). Kompetentnost subektov predprynymatelskoi deiatelnosti [Competence of business entities] (PhD Thesis), Voronezh : Voronezh State Technological Academy. [in Russian]
19. Protsenko O. (2013). Pidpriemnytski vminnia yak skladnyk zhyttievoi kompetentnosti uchniv profesiino-tekhnychnykh navchalnykh zakladiv [Entrepreneurial skills as a component of vital competence of students of vocational schools]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 30(83), 298–301. [in Ukrainian]
20. Rozhkov G. (2009). Henezys ynnovatsyonnoi ekonomyky v Rossyy [The Genesis of Innovation Economics in Russia]. Moscow : Max press. [in Russian]
21. Serebrennikova E.A. (2015). Problema formirovaniia poniatiia “predprynymatelskaia kompetentsiia” [The problem of the formation of the concept of “entrepreneurial competence”]. *Pedagogy and psychology*, 12(5), 144–151. [in Ukrainian]
22. Skoblyakova I.V. (2008). Vosproyzvodstvo yndyvydualnoho y obshchestvennoho chelovecheskoho kapytala v postyndustrialnoi ekonomyke [Reproduction of individual and social human capital in a post-industrial economy]. Oryol: Oryol State Technical University. [in Russian]
23. Fisher S., Dornbusch R., Shmalenzi R. (1998). *Economyka* [Economy]. Moscow : Delo. [in Russian]
24. DeSeCo. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program – OECD (Draft). Available at: <http://www.deseco.admin.ch/> (accessed 19 August 2019)

*Стаття надійшла до редакції 13.09.2019.
The article was received 13 September 2019.*